
УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА СПРАВА
В ТЕРМІНАХ

МАТЕРІАЛИ
ДО СЛОВНИКА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

MATERIALS
TO GLOSSARY FOR ENCYCLOPEDIA SCIENCE

Над укладанням словникових статей працювали:

Тетяна Березюк, Олександр Іщенко,
Микола Железняк (відп. ред.), Світлана Очеретянюк,
Руслан Пилипчук, Олег Савченко, Наталя Фещенко, Анатолій Шушківський

АВТОР

(англ. *autor*) – особа, яка створила будь-яку наукову працю, літературний чи мистецький твір тощо. В енциклопедичній справі А. – той, хто написав енциклопедичну *статтю* чи *енциклопедію*. Може бути однією особою або колективом (див.: *Авторський колектив*). Авторство (ініціали і прізвище або повне ім'я і прізвище) зазначають зазвичай під статтею. Не існує стандарту регламентації порядку подання автора (ініціали та прізвище або повне ім'я та прізвище). В окремих енциклопедичних статтях автора не зазначають (див.: *Стаття редакційна*).

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

(англ. *composite authors*) – група осіб, які об'єдналися з метою спільного написання енциклопедичної статті чи енциклопедії за узгодженим задумом (див.: *Енциклопедії концепція*) і планом.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ

(англ. *content updating*) – сукупність дій, спрямованих на оновлення в енциклопедичній *статті* застарілих даних із метою надання їм відповідності нині актуальній (достовірній) інформації. Актуалізуватися можуть не лише статті, а й *словник енциклопедії*. У статтях інформацію актуалізують за допомогою редуції чи заміни застарілих даних новими або лише доповненням (розширенням за рахунок нових важливих відомостей). Нині А. і. найхарактерніша для *онлайн-енциклопедій* (див.

також: *Енциклопедія електронна*), оскільки в них це легко реалізувати. В енциклопедіях, які виходять друком, А. і. забезпечують публікуванням окремих додаткових томів. Для багатотомних видань такими публікаціями традиційно є щорічники (див.: *Том додатковий*). У них додають не лише актуалізовані статті, а й цілком нові (за актуалізованим реєстром *гасел*), що позначають нові актуалізовані поняття, терміни, явища. Незалежно від форми представлення довідкової інформації А. і. в енциклопедіях має здійснюватися регулярно з визначеною періодичністю.

АНКЕТУВАННЯ

(англ. *questionnaire*) – один із методів збирання достовірної інформації для створення енциклопедичних *статей*. Належить до вторинних методів збирання інформації для енциклопедичних *видань*. А. використовують переважно для написання *статей редакційних*, рідше – для підготовки *статей авторських*. В *енциклопедичній справі* методика А. принципово не відрізняється від застосування в інших наукових галузях.

АНОТАЦІЯ

(англ. *annotation note*) – структурна одиниця *словника* енциклопедичного *видання*, що є стислим тлумаченням *реєстрового слова* (див. також: *Гасло*). Може містити до того ж коротку інформацію про читацьке призначення, основні питання, необхідні для висвітлення, *обсяг* майбутньої *статті* тощо.

АПАРАТ ВИДАННЯ

(англ. equipment of edition) – додаткові (довідкові, наукові чи пояснювальні) до основного тексту енциклопедичного видання допоміжні матеріали, що призначені для покращення умов користування ним. Структура А. в. залежить від типу енциклопедії.

БАЗА ДАНИХ

(англ. database) – сукупність упорядкованої інформації в електронному та паперовому вигляді (див. також: *Оригінал*), що використовується для створення статей в енциклопедичних виданнях.

БІБЛОГРАФІЯ

(англ. bibliography) – перелік фахових джерел (книг, журналів, статей), що стосуються описуваного матеріалу. Бібліографія може бути структурною частиною енциклопедичної статті або енциклопедії. Див. також: *Огляд* та *Опис бібліографічний*.

ВЕБ-ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

(англ. web-encyclopedia) – енциклопедія в цифровому вигляді, що існує в мережі Інтернет. В.-е. створюють або на базі паперового енциклопедичного видання (шляхом адаптації матеріалу під веб-середовище), або як окремий веб-ресурс, що функціонує лише в мережі Інтернет і не має друкованих аналогів. Серед останніх виділяють вікі-енциклопедії – сайти довідкового характеру, створювані спільними зусиллями необмеженої кількості зацікавлених осіб відповід-

но до встановлених правил. Найвідомішим прикладом вікі-енциклопедії є «Вікіпедія». В.-е. зручні з погляду пошуку інформації, зокрема дозволяють швидко знаходити матеріали за ключовим словом. Прикметною особливістю В.-е. є *актуалізація інформації* (застарілі дані постійно оновлюють на відміну від друкованих видань, де актуалізація інформації забезпечується завдяки друку *томів додаткових*). Серед вихідних даних В.-е. – веб-адреса і роки існування її у веб-середовищі.

ВИДАННЯ ДОВІДКОВЕ

(англ. reference book) – видання, основним завданням і призначенням якого є подання матеріалу в зручній формі для швидкого отримання інформації різного характеру. Розраховано переважно на вибіркового читача. Уміщує короткі наукові або прикладні (навчальні) відомості. Серед різновидів В. д. – *енциклопедія, енциклопедичний словник, енциклопедичний довідник, енциклопедичний словник-довідник, довідник, словник, посібник, путівник*.

ВКАЗІВКА

(англ. specification) – інформаційно-методичний документ, що регулює дотримання визначеної *концепції енциклопедії* та рекомендованої орієнтовної схеми-анкети в підготовці й написанні статей до *енциклопедій* різного типу.

ВКЛІЙКА

(англ. insert) – окремий відбиток ілюстративного матеріалу чи тексту, приклеєний до корінцевого поля од-

нієї із внутрішніх сторінок енциклопедичного видання.

ГАСЛО

(англ. catchword) – *реєстрове слово в словнику* енциклопедичного видання (самостійно або разом з *анотацією*). У ширшому значенні Г. називають *заголовок* енциклопедичної статті (самостійно чи разом із *наповненням статті*).

ДЕРЕВО ПОНЯТЬ

(англ. conception tree) – сукупність взаємопов'язаних понять із чіткою ієрархічною структурою. В *енциклопедистиці* подекуди вживають і термін «*дерево гасел*». За *деревовидною* схемою подають *статті в енциклопедіях систематичних* (див. також: *Енциклопедія тематична*). В *енциклопедіях алфавітних* взаємопов'язані поняття відшуковують за *посилань системою* (див. також: *Посилання перекресне*). Д. п. допомагає *авторському колективу та редакторам* орієнтуватися щодо обсягу статей. Термін має таке найменування, оскільки його графічне зображення нагадує *перевернуте дерево* – корінь, або *кореневий* (перший, стартовий) вузол (головний понятійний елемент, від якого відгалужуються решта) розташовують зверху. Від головного та проміжних елементів можливе відгалуження одного чи більшої кількості елементів. Проміжні понятійні елементи також називають *гіллям*, або *внутрішніми вузлами*; *понятійні елементи*, які не мають дочірніх складників, – *листками*, або *листковими* (термінальними, кінцевими) вузлами.

ДЕФІНІЦІЯ

(англ. definition) – коротке логічне та науково точно визначення (тлумачення) поняття, у якому відбито найістотніші його риси. Д. вибудовують за можливістю однотипними та водночас повноцінними словниковими довідками. Вони також мають тлумачити сучасний зміст поняття без звернення до історії трансформації його розуміння суспільством. В *енциклопедіях* Д. є найвагомішою інформаційною одиницею. Користувач може обмежитися лише *дефінітивною інформацією*, не читаючи всієї *статті*, і цього буде достатньо для найзагальнішого уявлення про поняття.

ДОВІДКА ЕТИМОЛОГІЧНА (Етимологія)

(англ. etymological information) – лінгвістична інформація, що пояснює походження слова та його споріднені зв'язки з іншими словами тієї самої або інших споріднених мов. В *енциклопедіях* і *словниках* Д. е. подають найчастіше в дужках до *іншомовних слів-заголовків*.

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА СТАТТІ

(англ. expert opinion on an article) – вид редакторської роботи, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз й оцінка наукового та іншого рівнів статті, а також підготовка обґрунтованих висновків щодо неї. До Е. о. с., зокрема й енциклопедичної, залучають експертів-фахівців відповідної галузі (див.: *Наукове редагування*).

ЕНЦИКЛОПЕДИСТ

(англ. *encyclopedist*) – 1) укладач енциклопедій (автор статей чи редактор видання) або науковець, який досліджує теоретичні й практичні проблеми їх укладання (фахівець з *енциклопедистики*). Термін «Е.» вживають від 18 ст., коли група французьких мислителів, науковців, письменників та митців почала працювати над виданням «Енциклопедія, або Тлумачний словник науки, мистецтва й ремесел» під редактуванням Д. Дідро та Ж.-Л. д'Аламбера.

2) Ерудована особа з глибокими універсальними знаннями в певній чи багатьох галузях науки й життя. Прикметні риси Е. – вченість, обізнаність (високий інтелект), начитаність. Е. вирізняється особливим мисленням, що формується на основі поєднання наукових знань (різних наук), мистецтва, філософії. Історія знає чимало науковців, художників, письменників, талант яких виявився і в науці, і в мистецтві. Е. часто називають Аристотеля, який підсумував здобутки давньогрец. філософів. Окрім знань, Е. має системне логічне мислення, аналітичні здібності та вміння робити критичні висновки.

ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА (Енциклопедознавство)

(англ. *encyclopedia science*) – галузь наукових знань, у якій об'єктом досліджень є енциклопедичні *видання*. Е. – наука про енциклопедії з охопленням усіх проблем їхнього створення, зокрема методології та методики укладання, класифікації, визначен-

ня типових ознак тощо. Е. як окремий науковий напрям формується на основі поєднання різних наук, та найбільше – історичних (Е. відносять до спеціальних історичних дисциплін). Серед наукових проблем Е. вирізняють питання історії енциклопедичного книговидання, форм і класифікації *енциклопедій* (зокрема розрізнення друкованих і електронних; універсальних, спеціалізованих, регіональних тощо); методичних засад їхнього укладання, що пов'язані з відбором матеріалів до енциклопедій, мовними особливостями написання *статей*, поданням інформації (фактичних даних), *актуалізацією інформації* в них, залученням авторів; ролі та значення енциклопедичних видань розвою суспільства тощо (див. також: *Енциклопедична справа*).

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА КУЛЬТУРА

(англ. *encyclopedic culture*) – сукупність цінностей, пов'язаних зі створенням енциклопедій. Е. к. асоціюють із розвитком традицій *енциклопедичної справи* – з її минулим та майбутнім, яке вимагає консолідації й докладання зусиль багатьох науковців, інституцій тощо, а також ретельного вивчення досвіду енциклопедичного книговидання. Значного розвитку Е. к. отримала в епоху Ренесансу.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

(англ. *encyclopedic historical literature*) – книги довідкового характеру (див.: *Видання довідкові*), що охоплюють як *енциклопедії*, *енцикло-*

педичні словники, енциклопедичні довідники й енциклопедичні словники-довідники, так і літературу, що історично передувала їм (словники, лексикони, компендіуми, зеркала тощо). До найвідомішої в світі Е. л. належать: трактат «Дисципліни» Терренція Варрона (116–27 рр. до н. е.) й «Історія природи» у 37-ми книгах Плінія Старшого (23–79 рр.), словник «Лексикон Свіди» (10 ст.), «Енциклопедія, або Тлумачний словник науки, мистецтва й ремесел» Д. Дідро та Ж.-Л. д'Аламбера, «Британська енциклопедія» тощо. В Україні до найвідоміших зразків Е. л. належать такі видання: «Ізборник Святослава» (1073), «Лексикон...» Памви Беринди (1627), «Українська загальна енциклопедія» за ред. І. Раковського (1930–1933), «Енциклопедія українознавства» за ред. В. Кубійовича (1949–1995), «Українська радянська енциклопедія» за ред. М. Бажана (1959–1985) тощо. Серед Е. л. найбільшою за кількістю томів нині є «Енциклопедія Сучасної України» за ред. А. Жуковського, М. Дзюби, М. Железняка та ін. (станом на 2018 рік – 20 томів; готуються нові).

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА СПРАВА

(англ. encyclopedia publishing) – галузь знань, що охоплює *енциклопедистику*, передусім її прикладну ділянку, пов'язану з підготовкою, укладанням та виданням *енциклопедій* (пошук авторів, написання статей, їх редагування, а також друкування *видань* та їх розповсюдження тощо).

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК

(англ. encyclopedic reference book) – *видання довідкове*, що містить короткі відомості наукового, науково-публіцистичного або прикладного характеру про певні поняття, *терміни* тощо. Матеріал в Е. д. розміщують зазвичай за тематичним принципом, обсяг обмежують 1–3 томами. Більшість із них орієнтовано на широке коло читачів.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ЖАНР

(англ. encyclopedic genre) – жанровий різновид *видань довідкових*, що характеризується власними засадничими рисами створення, структурою подання інформації, мовною стилістикою тощо. Е. ж. властивий передусім енциклопедіям та іншій *енциклопедичній літературі*. Водночас будь-який інший твір (напр., наукова стаття) може бути написаний за принципами Е. ж.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК

(англ. encyclopedic dictionary) – *видання довідкове*, що містить упорядкований за алфавітним або тематичним принципами перелік певних понять (слів, словосполучень), *термінів* тощо із поясненням їхнього значення, але без широкого потрактування суті явища. На відміну від *енциклопедій*, в Е. с. основне смислове навантаження покладено на *дефініцію*. *Статті* вирізняються лаконічністю, більшість із них має лише тлумачний характер. Історично тер-

міном «Е. с.» позначали всі видання енциклопедичного характеру, три-валій час його вживали як синонім поняття «енциклопедія».

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК

(англ. encyclopedic dictionary) – *видання довідкове*, що містить упорядкований за алфавітним або тематичним принципами перелік певних понять (слів, словосполучень), *термінів* тощо із поясненням їхнього значення та короткими додатковими відомостями про них наукового, науково-публіцистичного або прикладного характеру.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ФОРМАТ

(англ. encyclopedic layout) – різновид формату *видання*, що визначає ширину та довжину сторінки (у міліметрах) або ширину чи довжину друкованого аркуша (у сантиметрах) *енциклопедії* із зазначенням частки, яку займає сторінка. Зазвичай у випускних даних вказують формат друкарського паперу та частку аркуша, при цьому потенційні відхилення в накладі не повинні перевищувати 1 мм за шириною і висотою. Під час вибору Е. ф. враховують цільове призначення енциклопедії (універсальна, дитяча, галузева, спеціалізована тощо), особливості технічного та художнього оформлення видання, фінансові можливості видавця (зокрема, високий коефіцієнт використання площі сторінки дозволяє економити папір, однак ускладнює сприйняття інформації окремими групами читачів).

ЕНЦИКЛОПЕДІЇ КОНЦЕПЦІЯ

(англ. concept of encyclopedia) – ідейний задум *енциклопедії*. Е. к. є сукупністю взаємопов'язаних і взаємозумовлених ознак *видання*, визначених його метою, змістом, формою представлення. На основі Е. к. планують характер енциклопедії, її формат, обсяг, залучення *авторів*, загальні вимоги до змісту й наповнення *статей* тощо. Е. к. часто коригують задля удосконалення в процесі роботи над енциклопедією. До обговорення концепції фундаментальних видань, зокрема *енциклопедії національної*, залучають широкі кола громадськості та засоби масової інформації.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

(англ. encyclopedia) – *видання довідкове*, що містить упорядкований за алфавітним або тематичним принципами перелік певних понять (слів, словосполучень), *термінів* тощо з поясненням їхнього значення. Е. – основний вид *енциклопедичної літератури*, подає найповніші порівняно з іншими довідковими виданнями відомості зі всіх чи окремих галузей знань про людину чи світ. За повнотою довідкової інформації розрізняють власне Е., *енциклопедичні словники*, *енциклопедичні довідники*, *енциклопедичні словники-довідники*. Основні ознаки Е.: повнота, системність і водночас лапідарність викладення інформації; науковість (висвітлення лише достовірних або максимально ймовірних фактів за

допомогою загальноновизнаних термінів і понять; уникнення сумнівних гіпотез, авторських неологізмів, прогнозів; відсутність як негативних, так і позитивних емоційних особистісних оцінок); наявність *дефініцій*; об'єктивність, фактологічна точність, уніфікація, схематичність оформлення статей; використання *посилань системи, приміток, курсивів, довідкового апарату, карт, таблиць, ілюстрацій* тощо (див. також: *Енциклопедичний жанр*). За характером інформації виділяють *енциклопедії універсальні, енциклопедії національні, енциклопедії держави, енциклопедії спеціалізовані, енциклопедії галузеві, енциклопедії тематичні, енциклопедії проблемні (вузькогалузеві), енциклопедії регіональні, енциклопедії біографічні, енциклопедії персональні*. За системою розташування статей – *енциклопедії алфавітні, енциклопедії систематичні, енциклопедії хронологічні*; за обсягом (*реєстрових слів*) – *однотомні й багатотомні, енциклопедії короткі, малі й великі*. За цільовим призначенням – *популярні (для якнайширшого кола читачів), фахові (наукові, прикладні), енциклопедії дитячі*. За формою подання матеріалу – *паперові, енциклопедії електронні, веб-енциклопедії (онлайн-енциклопедії), енциклопедії класичні*. Е. створюють переважно на основі її чіткої концепції (див.: *Енциклопедії концепція*), а також передбачають комплекс підготовчих робіт, серед яких – створення *словника* (при цьому окремі енциклопедії базовим підґрунтям мали не словники, а повноцінні довідкові видання).

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ АЛФАВІТНА

(англ. *encyclopedia in alphabetical order*) – *енциклопедія*, статті в якій розміщено за алфавітним принципом. Е. а. зручна в користуванні, забезпечує читача легким пошуком необхідної інформації. На відміну від *енциклопедії систематичної*, не вимагає суцільного перечитування тексту.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ БІОГРАФІЧНА

(англ. *biographical encyclopedia*) – *енциклопедія*, зміст якої формують довідки про життя й діяльність видатних осіб. Укладають переважно за алфавітним принципом (іноді – за тематичним або хронологічним). За характером інформації можуть бути загальні (про видатних діячів різних родів діяльності, напр., «Великі українці»), та часткові, зокрема регіональні (про діячів окремого регіону країни, населеного пункту, навчального закладу, товариства, заводу тощо, напр., «Енциклопедія Мукачєва в іменах») та галузеві (про діячів спільного роду діяльності, напр., «Видатні вітчизняні ботаніки»). Типологічно Е. б. відносять зазвичай до *енциклопедій спеціалізованих*, зокрема *енциклопедій галузєвих* або *енциклопедій регіональних*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ВЕЛІКА

(англ. *great encyclopedia*) – *енциклопедія*, у якій укладачі ставлять за мету охопити якнайбільше *реєстрових слів*, щоб якнайповніше подати відомості з тих питань, яким її присвячено. Е. в. належить до найповніших джерел довідкової інформації.

Е. в. є виданнями в багатьох томах. Е. в. найчастіше бувають *енциклопедіями універсальними*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ГАЛУЗІВА

(англ. subject encyclopedia) – *енциклопедія*, що містить систематизовану інформацію з певної галузі науки чи виду практичної діяльності (напр., «Енциклопедія кібернетики», «Фольклористична енциклопедія», «Географічна енциклопедія України», «Українська літературна енциклопедія», «Мала гірнича енциклопедія», «Геодезичний енциклопедичний словник»). В Е. г. відсутні терміни загального значення. Серед таких енциклопедій можуть бути вузькоспеціалізовані (напр., «Виробнича енциклопедія бджільництва»), за обсягом *реєстрових слів* – повними («Повна енциклопедія етикету») або короткими («Коротка банківська й комерційна енциклопедія»). Типологічно Е. г. зазвичай відносять до *енциклопедій спеціалізованих*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДЕРЖАВИ

(англ. encyclopedia of a state) – *енциклопедія*, яку присвячено окремій державі (див. також: *Енциклопедія національна*). Залежно від характеру інформації Е. д. може належати до *енциклопедій загальних* (узагальнює різноманітні дані про народ, його територію, історію, діяльність, культуру, самобутність, здобутки, представників тощо, напр., «Енциклопедія Сучасної України») або *енциклопедій спеціалізованих* (висвітлює державу в контексті певної теми, проблеми, галузі знань, напр.,

«Енциклопедія професійно-технічної освіти України», «Енциклопедія історії України», енциклопедія «Мистецтво України»).

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДИТЯЧА

(англ. children's encyclopedia) – *енциклопедія*, призначена для дітей. Стиль статей в Е. д. науково-художній або науково-популярний. Фактичний матеріал, мова статей і *посилань система* узгоджені з особливостями вікової групи, якій призначене *видання*. Чільне місце в Е. д. займають *ілюстрації*, які часто-густо є основним носієм *змісту* (зокрема у виданнях для дошкільнят).

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЕЛЕКТРОННА

(англ. digital encyclopedia) – *енциклопедія*, яку представлено в цифровому форматі й опубліковано на електронних носіях (CD-дисках) або в веб-мережі (Інтернеті). Е. е. з'явилися наприкінці 20 ст. (уперше Е. е. на дискетах було випущено в Японії). Нині Е. е. поділяють на цифрові аналоги паперових надрукованих енциклопедій та *веб-енциклопедії* (онлайн-енциклопедії). Перші можуть бути CD-додатком до таких видань або їх окремою *редакцією* (напр., з відредагованим, оновленим і доповненим новим матеріалом). Особливістю других – перманентна *актуалізація інформації*. Крім цього, цифрові відповідники паперових видань можуть виглядати як електронна копія з повним збереженням не лише змісту видання, а й форми (напр., комп'ютерний оригінал-

макет у форматах PDF, DjVu, FB2 тощо). Аналогами паперових видань можуть бути й такі Е. е., які мають свою форму розміщення й подання довідкового матеріалу, адаптованого під особливості цифрового формату – із власним інтерфейсом, архітектонікою, навігацією, пошуковою системою тощо. Е. е. такого типу вирізняються широкими мультимедійними особливостями: вони містять «живі» ілюстрації – матеріали відео-, аудіо- і кінозйомок, що відтворюють об'єкти в повноті кольорів, звуків, динаміки. Ще однією прикметною рисою Е. е. є окремий спосіб подання інформації – гіпертекст, який характеризується нелінійною архітектурою викладу матеріалу й забезпечує миттєвий перехід від однієї статті до пов'язаної з нею іншої. Цифровий формат подання енциклопедичної інформації відкрив нові перспективи в розвитку видань цього жанру. Зокрема, в мережі Інтернет з'явилися різноманітні онлайн-енциклопедії, найважливішою особливістю яких є мобільність щодо оновлення застарілої інформації. Будь-яку енциклопедію, що публікують на CD-носієві, можна адаптувати під веб-енциклопедію, і навпаки. Вихідні дані Е. е. на CD-носієві охоплюють дату опублікування, видавця тощо, натомість веб-енциклопедії, які не мають паперових оригіналів, – лише веб-адресу і роки існування в мережі.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЗАГАЛЬНА

(англ. general encyclopedia) – те саме, що *енциклопедія універсальна*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ КЛАСИЧНА

(англ. classic encyclopedia) – *енциклопедія*, яка стала зразком для наслідування у створенні енциклопедичних видань. Найчастіше Е. к. – це *всесвітньовідомі енциклопедії минулих епох*, що мали суттєвий вплив на розвиток *енциклопедичної справи*. Напр., такою є 35-томна «Енциклопедія, або Тлумачний словник науки, мистецтва й ремесел» (1751–1780), яку було створено за систематичним принципом подання наукових відомостей в епоху Просвітництва у Парижі під керівництвом Д. Дідро та Ж.-Л. д'Аламбера. У тритомній К. е. «Британська енциклопедія» (1768–1771), виданій в Единбурзі, вперше застосовано алфавітне розміщення *статей* як більш зручне для орієнтування в системі знань. В епоху Просвітництва енциклопедії набули вдосконалення; саме вони сформували основні риси, принципи та моделі сучасних *енциклопедичних видань*. Найвизначніші Е. к. цього періоду – «Енциклопедія Брокгауз» (1796–1808) та «Великий універсальний словник XIX ст.» П. Ларусса (1866–1874). У XX ст. низка Е. к. минулих епох перевидавалася, розширювалася, вдосконалювалася, видозмінювалася в інші видання й форми. Наприклад, «Велику енциклопедію Ларусса» (1960–1964), що продовжила традицію згаданого вище універсального словника, створили в елітній, повній і базовій версіях. XXI ст. відзначається появою *енциклопедій електронних*, у зв'язку з чим поняття «Е. к.» набу-

ло додаткового відтінку значення, асоційованого з друкованими енциклопедичними виданнями, в яких дотримано традиційних жанрових ознак. Методологічні підходи й технології підготовки матеріалів Е. к. найчастіше застосовують в укладанні *енциклопедій універсальних*. Див. також: *Енциклопедії концепція*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ КОРОТКА

(англ. *concise encyclopedia*) – *енциклопедія*, що подає лише найосновніші терміни, поняття, явища з тих питань, висвітленню яких її присвячено. Енциклопедія може бути короткою не лише через оптимізований перелік гасел, а й за рахунок того, що *статтям* у ній властиві стислість і лаконічність. Е. к. часто є скороченою версією більш повного *видання*, зокрема багатотомного. Проте Е. к. може бути й першим етапом створення більш широкого *видання*. Напр., «Шевченківський словник» у 2-х томах став основою під час створення фундаментальної 6-томної «Шевченківської енциклопедії». Е. к. найчастіше належить до *енциклопедій галузевих*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ НАЦІОНАЛЬНА

(англ. *encyclopedia of a nation*) – різновид *енциклопедії держави*. Визначальною рисою Е. н. є тематика, пов'язана з відображенням історії та сучасного стану народу, природного багатства, економіки, державного та суспільного устрою, культури (освіти, науки, мистецтва, ЗМІ, книговидавання, фізичного виховання

тощо), філософії та релігії, охорони здоров'я, міжнародних зв'язків держави. Е. н. має важливе для держави значення, зокрема в контексті утвердження національної самосвідомості її громадян, патріотизму. Належить здебільшого до багатотомних *видань* (напр., «Енциклопедія Сучасної України») і є своєрідною «візитівкою» держави. Нині Е. н. створюють переважно в паперовому (книжковому) і водночас електронному форматах (див.: *веб-енциклопедія*).

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПЕРСОНАЛЬНА

(англ. *encyclopedia of a person*) – *енциклопедія*, яку присвячено одній особі – письменнику, науковцю, митцеві, спортсменові тощо. Здебільшого Е. п. є завершальною формою ґрунтовного вивчення діяльності визначної особи. Типова Е. п. поєднує біографічну інформацію з науковими розвідками про особу (дослідження її місця й ролі в тій галузі знань, до якої належить особа). Е. п. часто складається з передмови, розлогого нарису про особу, словникової частини (*гасла* відповідають назвам творів, оточенню, персонажам тощо), літопису життя й творчості особи, *бібліографії*, іменного покажчика, списків основних скорочень та *ілюстрацій*. Напр., Е. п. у галузі літератури особливої цінності набувають у поєднанні з повним *виданням* творів особи. Прикладами Е. п. є «Шевченківська енциклопедія» та «Франківська енциклопедія». Типологічно Е. п. зазвичай відносять до *енциклопедій спеціалізованих*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПРОБЛІМНА (Енциклопедія вузькогалузева)

(англ. subject encyclopedia) – різновид енциклопедії спеціалізованої, підвид енциклопедії галузевої або енциклопедії регіональної, у якій зібрано матеріали з конкретної проблеми, що становить предмет розгляду певної частини окремої галузі (напр., «Козацька старшина Гетьманщини», «Енциклопедія аграрних фінансів», «Визначні пам'ятки Києва»). Е. п. містить релевантну термінологічну базу з окресленої проблеми.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ РЕГІОНАЛЬНА

(англ. regional encyclopedia) – енциклопедія, що містить відомості про всі чи окремі визначені аспекти певного регіону. В типологічному плані Е. р. відносять до енциклопедій спеціалізованих. Найчастіше Е. р. присвячують окремому регіону країни – відповідно до адміністративно-територіального (населений пункт, район, область) або історико-географічного (напр., Слобожанщина, Галичина, Волинь, Кривбас, Донбас) поділу. До Е. р. належать також видання, присвячені навчальним закладам, установам, організаціям, товариствам, музеям, спілкам, місцевим пам'яткам природи тощо (напр., «Енциклопедія НТШ», «Енциклопедія Львівського національного університету імені Івана Франка». За інформативністю Е. р. можуть бути загальними (ті, що охоплюють різноманітні знання

про регіон, відображають його колорит, виразні особливості, напр., енциклопедичні довідники «Полтавщина», «Чернігівщина»), вузькогалузевими (ті, що висвітлюють лише певну галузь чи практичну діяльність регіону, напр., «Морская энциклопедия Одессы», «Православная энциклопедия Харьковщины») та біографічними (ті, що інформують про видатних уродженців, відомих людей, які жили та працювали в регіоні, напр., «Сумщина в іменах»; див. також: *Енциклопедія біографічна*). Формально до Е. р. можна віднести енциклопедії, присвячені тій чи іншій країні, кільком країнам, які межують між собою і мають багато спільного, або окремим частинам світу. Див. також: *Енциклопедія держави*, *Енциклопедія національна*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СИСТЕМАТИЧНА

(англ. conceptual encyclopedia) – енциклопедія, статті якої укладено за логіко-тематичним (ієрархічним) принципом. На відміну від енциклопедії алфавітної, у якій статті розташовують за алфавітом, та енциклопедії хронологічної, де статті корелюють із датою, у Е. с. статті групують відповідно до деревовидної структури (див.: *Дерево понять*). Енциклопедії з таким способом організації не містять інверсій у назвах статей, їхнім обов'язковим елементом є зміст, подекуди додають різноманітні алфавітні покажчики. Кожний том Е. с. присвячено одній або кільком темам, що в сукупності

висвітлюють закладену в концепції енциклопедії тематику. Статті в Е. с. можуть бути досить розлогими, сягаючи розміру окремого розділу книги. За ієрархічним принципом створюють переважно *енциклопедії тематичні* (вживають також як тожне поняття до Е. с.). Іноді в такий спосіб формують один із томів алфавітних енциклопедій (напр., 17-й том «Української радянської енциклопедії») або укладають частину томів за ієрархічним принципом, а іншу – за алфавітом (напр., «Енциклопедія українознавства» поділяється на тематичну та словникову частини). Статті *веб-енциклопедій* та *енциклопедій електронних* за бажанням користувача можна відбирати за тематиками або за алфавітом, а подекуди – й за хронологією. У Е. с. переважно не вміщують статей-персоналій або подають їх у незначній кількості. Серед ін. назв – енциклопедія з деревовидним розташуванням статей, ієрархічна енциклопедія, логічно-тематична енциклопедія.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНА

(англ. subject encyclopedia) – *енциклопедія*, яку присвячено окремій частині знань про людину чи світ. Е. с. протиставляють *енциклопедії універсальній*. Якщо універсальні енциклопедії лише згадують або ознайомлюють читача з тією чи іншою тематикою, то Е. с. ґрунтовно подають весь спектр відповідної інформації про неї. Серед Е. с. виокремлюють три основні різновиди: *енциклопедія*

галузева, *енциклопедія регіональна* та *енциклопедія персональна*. У свою чергу, серед галузевих чи регіональних енциклопедій виділяють *енциклопедію проблемну (вузькогалузеву)* та *енциклопедію біографічну*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ТЕМАТИЧНА

(англ. thematic encyclopedia) – *енциклопедія*, яку присвячено одній темі (всім її аспектам). В окремий тип Е. т. виділяють через тип розміщення *статей* за деревовидною схемою, тобто за ієрархічним принципом (див.: *Дерево понять*). Тому доволі часто поняття «Е. т.» вживають як синонім до «*енциклопедія систематична*». Тематика, яку висвітлюють Е. т., може охоплювати науковий, літературний, мистецький та інші напрями, історичні події чи історичні феномени, вулиці, місцевості, мікрорайони населеного пункту, пам'ятки чи групи споріднених пам'яток архітектури, історії, монументального мистецтва, географічного об'єкту, культурного, релігійного, спортивного та іншого закладу, етикет в громадських місцях, за столом, здоров'я сім'ї, жінки, чоловіка, дитини, краси жінки, дівчинки тощо. Е. т. можуть містити велику кількість ілюстрацій на відповідну тему. За характером інформації Е. т. найчастіше є *енциклопедією галузевою* або її підвидом – *енциклопедією проблемною (вузькогалузевою)*, що складається з кількох томів. Причому кожен том присвячено окремій темі, хоча всі вони об'єднані спільною тематикою (напр., енциклопедія «Країни світу і Україна»).

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УНІВЕРСАЛЬНА

(англ. universal encyclopedia) – *енциклопедія*, що охоплює все коло найважливіших знань про людину і світ. Укладають переважно за алфавітом (винятком можуть бути *енциклопедії дитячі*; див. також: *Енциклопедія алфавітна*), оскільки містить значну кількість непов'язаних між собою статей. Інколи за деревовидною схемою створюють окремі томи, присвячені конкретній темі (див.: *Дерево понять*, *Енциклопедія систематична*). На відміну від інших видів енциклопедій в Е. у. обов'язковим є подання статей-персоналій. Е. у. переважно є *енциклопедіями великими*. Вони призначені як для фахівців різних галузей, так і для широкого загалу, оскільки подають наукову інформацію в доступній формі. Е. у. може висвітлювати всі сфери людської діяльності глобально або на рівні держави (див.: *Енциклопедія національна*), як від найдавніших часів і до сьогодення (напр., «Велика українська енциклопедія»), так і за певний проміжок часу (напр., «Енциклопедія Сучасної України», яка висвітлює 20 – поч. 21 ст.). У типологічному плані Е. у. протиставляють *енциклопедії спеціалізованій*.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ХРОНОЛОГІЧНА

(англ. encyclopedia in chronological order) – *енциклопедія*, *статті* в якій укладено за хронологічним принципом. *Заголовками* таких енциклопедій є дати – до них прив'язана вся інформація. У вигляді Е. х. створю-

ють переважно енциклопедії, присвячені історії певного регіону (див. також: *Енциклопедія регіональна*) або історії науки, наукового напрямку. Хронологічне розташування матеріалу дає можливість огляду фактичної послідовності у становленні державності та формуванні нації, розвитку історичних подій на визначеній території, окремих наукових ідей, тих чи інших світоглядних концепцій, соціальних рухів тощо. Серед прикладів перших праць української *енциклопедичної літератури* хронологічного характеру – літописи. Див. також: *Енциклопедія алфавітна* та *Енциклопедія систематична*.

ЗАГОЛОВОК

(англ. title) – 1) назва *статті* в енциклопедичному *виданні*. Формально є одним словом чи словосполученням; висвітлює сутність теми, ідеї, предмет, об'єкт, якому присвячено статтю. 3. прийнято виділяти видозміненим шрифтом (напр., напівжирним) та наголошувати (якщо 3. складається з кількох слів, то наголос ставлять на кожному з них, окрім односкладових слів). Багатомні енциклопедії, довідники, словники та інші видання, побудовані за абеткою, окрім основної назви, містять заголовкові літери. Основні функції 3.: структурування значного за обсягом матеріалу, забезпечення зручності в пошуку вибіркової інформації. Додатковий 3., який пояснює та доповнює основний, називають підзаголовком. Найчастіше його подають у круглих дужках або розміщують окремим рядком, надрукова-

ним відносно основного З. шрифтом меншого кегля. Якщо З. складається з кількох слів, то часто вживають *інверсію* задля того, щоб першим було ключове слово для того чи іншого поняття.

2) Назва тематичного розділу в енциклопедичних виданнях із логічно-тематичним поданням статей (див.: *Енциклопедія систематична, Енциклопедія тематична*).

ЗМІСТ

(англ. contents) – 1) сутність викладеного в енциклопедичній статті. Основна структурна частина статті.

2) Перелік складових частин енциклопедії – *заголовків* всіх або найзначніших частин видання. З. розміщують на початку або в кінці. У З. зазначають також початкові сторінки, на яких розміщені відповідні частини. Він виконує довідково-пошукову й інформаційно-пояснювальну функції. З. є обов'язковим елементом довідково-енциклопедичних видань з логічно-тематичним розташуванням статей (див.: *Енциклопедія систематична, Енциклопедія тематична*). В *енциклопедіях алфавітних* інколи друкують перелік заголовків головних (найбільших) статей із зазначенням авторів і сторінок, карт й ілюстрацій, рідше – перелік заголовків усіх статей.

ІКОНОГРАФІЯ

(англ. iconography) – 1) наукове вивчення й опис різних видів зображень певної особи, події, місцевості в

живописі, скульптурі, графіці, фотографії тощо.

2) Сукупність різних видів зображень певної особи, події, місцевості в живописі, скульптурі, графіці, фотографії тощо. Залежно від концепції та типу енциклопедичних видань їхні укладачі поєднують текстовий контент із певною кількістю іконографічного матеріалу. Див.: *Ілюстрація, Фотографія*.

ІЛЮСТРАЦІЯ

(англ. image) – наочне зображення, що супроводжує текст статті з метою візуалізації змісту. І. є одним із видів друкованої графіки, частиною художнього оформлення *видання* з обкладинкою, заставками, кінцівками, орнаментальним декором і шрифтовим набором. До І. належать: малюнки, *фотографії*, репродукції, *карти*, креслення, схеми, діаграми. І. не лише унаочнюють зміст *статті*, а й доповнюють її виклад, поглиблюють інформативність поданого матеріалу. Часто І. дає можливість суттєво скоротити енциклопедичну статтю. Її розміщують переважно на тій самій сторінці, що й текст із посиланням на неї, або на розвороті з таким текстом. Усі І. оформлюють із підписом, узгодженим як із зображенням, так і з текстовим матеріалом. Ступінь насичення видання І. вимірюють у відсотках. Середній ступінь насичення І. в енциклопедіях – 15 %.

ІНВЕРСІЯ В НАЗВАХ СТАТЕЙ

(англ. inversion in article titles) – зміна звичайного порядку слів у назві

статей (див. також: *Заголовок*). Здійснюють з метою висунення на перше місце слова, що має в назві суттєвіший зміст, та алфавітного групування статей за однокореневими словами, що мають змістову спорідненість (напр., «Геологів України спілка», «Геологічних наук Інститут НАНУ», «Геологія інженерна»). Інверсовані назви полегшують пошук відповідної інформації, рубрики, статті тощо, сприяють процесу встановлення систематизації знань. Іноді для зручності пошуку подають *статті відсильні*, напр., за таким зразком: «Медицина космічна – див. Космічна медицина».

ІНІЦІАЛ

(англ. initial cap) – 1) заголовна літера книги, нового розділу, частини або абзацу, зазвичай виділена шрифтом більшого розміру. Інша назва – буква. І. може бути набірним (переважно крупнокегельна літера тієї самої гарнітури шрифту, якою надруковано основний текст), рисованим або гравійованим; іноді композиційно декорованим, орнаментованим і підкріпленим сюжетною ілюстрацією. Використання буквць на початку *статей* на одну літеру набуло поширення в *енциклопедичній літературі*. У наступному томі багатотомної *енциклопедії*, який продовжує цикл статей на ту саму літеру, буквиці не розміщують.

2) Прописна перша літера імені, по батькові та іноді прізвища. В *енциклопедичній справі* вживають під час зазначення *автора* статті, а також у

статті, зазначаючи тих чи інших осіб, роблячи підписи до *іконографії* або створюючи перелік бібліографічних джерел.

КАРТА

(англ. map) – зменшене та генералізоване загальне зображення тих чи інших територій земної поверхні. К. відображають розміщення та взаємозв'язки об'єктів і явищ у прийнятій системі умовних знаків. Для них також характерний математичний закон побудови, тобто використання картографічної проекції, що дає змогу перейти від сферичної поверхні Землі до площини. К. класифікують за масштабом (плани, велико-, середньо- і дрібномасштабні), територіальним охопленням (напр., зоряного неба, природного об'єкта, населеного пункту) і змістом (загально-географічні: топографічні й оглядово-топографічні; тематичні: природничі, суспільних явищ, суспільно-природничі; вузькоспеціалізовані, напр., навігаційні, кадастрові, технічні, проектні). В *енциклопедіях* їх використовують як ілюстративний матеріал (див.: *Ілюстрація*), подають переважно до *статей* про країни, області, райони, з природничо-географічної, демографічної історичної та інших тематик.

КОЛЄГІЯ РЕДАКЦІЙНА

(англ. editorial board) – дорадчий і керівний орган, який розробляє *енциклопедії концепцію* та визначає формат енциклопедичного видання, допомагає видавництву або друкованому органу оцінити та вибрати

необхідні *статті*, а також частково їх опрацювати безпосередньо перед *редагуванням*, верстанням і друком. К. г. формується із групи авторитетних людей – провідних фахівців окремої галузі. Їхні прізвища зазначають у вихідних даних видання, завдяки цій інформації читач може скласти перше враження про його якість. Редколегією керує *редактор головний*, або голова, іноді – кілька співголів, до її складу входять відповідальний секретар, або відповідальний редактор, наукові редактори. В енциклопедичних виданнях К. г. розробляє концепцію, визначає орієнтовні обсяги матеріалу в знаках, затверджує перелік *гасел* (див.: *словник*), рекомендує *авторів* для написання статей, здійснює оцінювання матеріалів тощо.

КОМПЛЯЦІЯ

(англ. compilation) – один із методів написання *статті*, який ґрунтується на запозиченні матеріалів, думок, досліджень з опублікованих джерел різних авторів. Метод К. вимагає *посилання* на першоджерело, з якого запозичено інформацію.

КОНСУЛЬТАНТ НАУКОВИЙ

(англ. scientific adviser) – фахівець, що здійснює наукову експертизу та консультації в підготовці матеріалів для енциклопедичного видання. В енциклопедіях К. н. надає поради з проблемних питань свого фаху укладачам енциклопедичного видання, які опрацьовують *оригінал авторський*.

КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ

(англ. selection requirements) – ознаки, за якими відбирають, визначають, оцінюють персоналії, події, явища, об'єкти, інституції тощо. К. в. статей ретельно прописують в *енциклопедії концепції*. К. в. інформації – представлення фактів, подій, постатей правдиво, повно, об'єктивно, виважено, збалансовано, незаангажовано, без ідеологізованих оцінок, з адекватними характеристиками. Визначаючи масштаб енциклопедичного видання (див.: *Обсяг енциклопедії*), зважають на ступінь удокладнення матеріалу. Напр., для загальних *енциклопедій* К. в. інформації зі спеціальних галузей знань є такі орієнтири, як «загальне–конкретне», «важливіше–менш важливе». В енциклопедіях явища, осіб минулого й сучасного намагаються представляти симетрично та відповідно до історичних наслідків, ролі в історії, віддаючи перевагу особистостям із позитивним внеском у різні сфери діяльності. Відбираючи персоналії, зважають насамперед на формальні ознаки (особи, які займали найвищі посади у важливих установах; наукове чи мистецьке звання; членство у професійних спілках; наявність державних нагород), які не варто ігнорувати, проте вони не можуть бути абсолютними нормами. На основі експертних оцінок *консультантів наукових*, членів редколегії, через громадське обговорення *словників* здійснюють альтернативний принцип підходу до відбору персоналій, наголошуючи на їхньому внеску в розвиток науки, техніки, мистецтва,

літератури, політики та громадсько-го життя, актуальності чи історичній значимості спадщини. Важливим є принцип вибірковості (напр., особи, які народилися, навчалися чи померли в Україні за певний період; репресовані; дослідники української тематики, популяризатори української культури в діаспорі). К. в. є також відомість, резонанс, визнання, цитованість, думка критиків. Особливу увагу приділяють явищам, процесам, поняттям, що характеризують добу сучасності (хоча сучасний матеріал створює певні труднощі під час добору).

НАКЛАД

(англ. run) – загальна кількість примірників друкованого видання, виготовлених поліграфічним підприємством. Зазвичай Н. зазначають у вихідних даних видання; визначають видавці чи замовники. Види Н.: пробний (первісний, для вивчення попиту на видання), разовий (наклад одного випуску, номера, тому періодичного видання), річний (сукупність накладів видавництва, країни за рік; загальна кількість усіх випусків періодичного видання за рік), додатковий, загальний (сукупність накладів видань, випущених видавництвом за певний період), середній (частка від ділення суми накладів усіх видань на їхню кількість). Розрізняють Н. малі (до 15 тис. примірників), середні (до 100 тис.) та масові (понад 100 тис.; у зв'язку зі значними обсягами поліграфічних робіт друкують частинами). Напр., одна з найперших енциклопедій у світі «Ен-

циклопедія, або Тлумачний словник науки, мистецтва й ремесел» мала наклад 4250 примірників, натомість одна з найбільших енциклопедій «Британіка» у 32-томному виданні 1988 року мала наклад 200 тис. примірників. «Українська радянська енциклопедія» – 80 тис. (1-ше видання) і 50 тис. (2-ге видання) примірників; «Енциклопедія Сучасної України» – 10 тис. примірників.

НАПОВНЕННЯ СТАТТІ

(англ. content) – кількість і характер інформації у статті; внутрішньостатейна інформація готується автором чи редактором відповідно до вимог видання (див.: *Енциклопедії концепція*). Н. с. залежить від *обсягів статей*, запланованих у *словнику*. Див. також: *Оригінал авторський*.

НАУКОВО-РЕДАКЦІЙНА РАДА

(англ. scientific editorial board) – колегіальний орган, що формує методичну групу для розроблення *енциклопедії концепції* та визначення орієнтовних *обсягів статей* для кожної галузі знань з урахуванням досвіду підготовки *енциклопедій*, особливостей національного розвитку та потреб сучасного суспільства, досягнень науки, появи нових галузей знань тощо.

ОБКЛАДИНКА

(англ. cover) – обов'язковий конструктивний елемент (з одного цілісного аркуша цупкого паперу з твердих чи м'яких палітурних матеріалів) зовнішньої форми *енци-*

кляпедичного видання, яким покривають книжковий блок; чотири зовнішні сторінки, де розміщено основні інформативні дані для читача (назву, відомості про серію, вихідні дані тощо). На О. з рекламною метою можуть виносити суттєву для продажу книги інформацію, здатну привернути увагу покупця, – *заголовки* чи марки популярних серій, місце випуску, назву видавництва, основні заголовки, цитати. О. бувають простими (з однієї деталі), складеними (з двох і більше), ілюстрованими, декоративними, шрифтовими (мальованими, набірними), гнучкими. Книги в О. розраховані на незначний термін експлуатації при інтенсивному використанні чи на середній при невеликій інтенсивності користування (довідкові книги з товщиною блоку переважно до 40 мм). Для підвищення захисту, міцності та покращення зовнішнього вигляду книги О. лакують або ламінують.

ОБРЇБКА ІЛЮСТРАЦІЙ

(англ. image editing) – перетворення початкового зображення за допомогою спеціальних комп'ютерних програм із метою підвищення якості *ілюстрацій* та забезпечення їх придатності для оптимального розміщення в тексті *статті*. О. і. передбачає ретрування, кольороподіл, градаційну й колірну корекцію тощо.

ОБСЯГ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

(англ. size of encyclopedia) – кількісна характеристика енциклопедичного *видання*. Технічно О. е., як і будь-якої іншої книги, вимірюють

кількістю авторських аркушів, друкованих аркушів або обліково-видавничих аркушів. Змістовно О. е. оцінюють за кількістю *гасел*. Напр., 17-томна «Українська радянська енциклопедія» містить 45 000 гасел, 12-томна «Українська радянська енциклопедія» (2-ге видання) – 50 000 гасел, 30-томна «Большая советская энциклопедия» (3-тє видання) – 95 270 гасел, 32-томна «Британіка» (перевидання 2007 року) – 65 000 гасел.

ОБСЯГ СТАТТІ

(англ. article size) – орієнтовна кількість знаків тексту чи сторінок визначеного шрифту, що залежить від ступеня удокладнення понять, розділів, явищ, персоналій, наявності *бібліографії* та ілюстративних матеріалів. На О. с. орієнтують *автора* під час замовлення її підготовки. Відповідно до обсягу *статті* умовно поділяють на великі (розлогі), середні та малі (короткі). В основі загального орієнтира О. с. – важливість явищ, понять, персоналій у відповідному тематичному блоці. О. с. визначають під час випрацювання *енциклопедичних концепцій*, розділяючи статті на кілька категорій, кількість яких може варіюватися. Перша категорія (обсяг до 100 тис. знаків) – комплексні та найбільші самостійні науки (історія, фізика, біологія і т. п.), основні види мистецтва (література, живопис тощо), найважливіші історичні епохи, країни; 2-а (30–50 тис.) – науки, значні наукові та науково-технічні проблеми, жанри й види літератури і мистецтва, столиці; 3-я (10–30 тис.) –

найбільші одиниці в певній науці чи галузі господарства, найважливіші види корисних копалин, найбільші елементи рельєфу, види військ, найбільші міста світу, найбільші етноси, мови і писемності, археологічні культури, корифеї науки, мистецтв; 4-а (3–10 тис.) – наукові дисципліни, важливі наукові поняття, терміни, вагомні природні об'єкти, основні види тварин і рослин, визначні історичні події, видатні діячі науки та мистецтва, основні види спорту, машини, транспортні засоби, великі міста; 5-а (1–3 тис.) – найбільша за кількістю статей категорія, охоплює наукові поняття, відомих діячів науки й мистецтва, найважливіші пам'ятники культури і мистецтва, окремі природні об'єкти, тварин, рослини, мінерали, гірські породи, хімічні елементи, прилади, пристрої, підприємства, театри, ВНЗи тощо; 6-а (до 1 тис.) – спеціальні наукові та науково-технічні терміни, терміни в галузі фінансів і бізнесу, правові терміни, деталі машин, механізмів, мінерали і дрібні природні об'єкти, наукові і культурно-освітні організації, виконавські колективи, побутова техніка, види тканин, одяг, біографічні довідки; 7-а (50–100 знаків) – статті з *посиланнями*. О. с. про персоналії залежить від внеску діяча, значення особистості, її ролі в історії чи галузі діяльності. 1-а категорія (10–30 тис. знаків) – найвидатніші історичні постаті, діячі науки, культури всіх часів і народів, які отримали загальносвітове визнання; 2-а (3–10 тис.) – видатні політичні й культурні діячі, науковці; 3-я (1–3 тис.) – відомі діячі, які зробили значний внесок у розви-

ток науки, мистецтва, політики; 4-а (до 1-ї тис.) – статті словникового типу, до яких належить значна кількість біографій. Розміри статей-персоналій не повинні перевищувати 5-ти сторінок; винятки бувають, коли йдеться про найбільші постаті історії, науки, літератури, мистецтва. О. с. про фундаментальні поняття, розділи науки, галузі діяльності, природні, історичні, суспільні, політичні та інші явища – до 5–6-ти сторінок; про конкретніші, спеціальні терміни, події – до 1-ї. В *енциклопедіях* від О. с. залежить ступінь удокладнення, відбір матеріалів, наявність другорядних фактів і творчих характеристик. Співвідношення масштабу оповіді про схожих за рівнем величі діячів, які належать до різних галузей, – обов'язкова умова під час роботи над біографічним розділом. Якщо про видатних діячів збереглося мало відомостей, то О. с. буде меншим за бажаний. На О. с. біографічної статті впливає також наявність у *словнику* окремих статей про вчення, теорії, відкриття, закони, формули і т. д., створених тим чи іншим діячем. Збільшення кількості статей зумовлює зменшення їхнього обсягу, що спонукає шукати прийнятну пропоруцію, де вирішальним має бути практичний підхід, пов'язаний із майбутнім попитом на видання якомога ширшого кола читачів. Збільшення списку статей загрожує тим, що дуже стисла стаття зі спеціальної галузі знань (як дуже скорочений варіант статті зі спеціальної енциклопедії) не задовольнить спеціаліста, а статистика звернень до такої статті з боку неспеціаліста буде занизькою.

ОГЛЯД БІБЛІОГРАФІЧНИЙ

(англ. bibliographic book) – 1) один із видів довідкової літератури, що становить собою вечерпний перелік наукових публікацій та документів із певної галузі знань. О. б. призначені переважно для вчених, фахівців, керівників.

2) Інформаційне видання у вигляді зв'язних характеристик про друковану продукцію, об'єднаних за типом і видами цієї продукції, персоналіями, тематикою тощо.

ОНЛАЙН-ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

(англ. online encyclopedia) – те саме, що *веб-енциклопедія* (див. також: *Енциклопедія електронна*).

ОПИС БІБЛІОГРАФІЧНИЙ

(англ. bibliographic description) – сукупність головних уніфікованих за складом і послідовністю ідентифікаційних відомостей (прізвище та ім'я автора, назва твору, місце і рік видання, кількість сторінок чи конкретна сторінка, на яку зроблено посилання в тексті) про друкований твір, його частини, групу творів або невиданий документ, необхідних для розпізнавання й пошуку, поданий у єдиній системі умовних знаків. О. б. може бути коротким, повним, розширеним, міжнародним. Послідовність і систему умовних знаків, набір обов'язкових елементів О. б. в Україні визначено у ДСТУ ГОСТ. Втім кожна редакція може створювати власні правила для О. б., напр., з метою полегшення сприйняття читачами бібліографічної інформації.

ОРИГІНАЛ АВТОРСЬКИЙ

(англ. author's original) – 1) авторський текст статті (машинописний чи рукописний), написаний відповідно до встановлених редакцією вимог, чи окремі його матеріали (напр., *фотографії, ілюстрації*) про персоналію, об'єкт, поняття, явище, напрям тощо. О. а. є вихідним джерелом для редагування енциклопедичної статті, він зберігається в архіві редакції. Див. також: *Оригінал видавничий*.

2) Заповнена анкета зі збирання первинної інформації для підготовки статті (див.: *Анкетування*).

ОРИГІНАЛ ВИДАВНИЧИЙ

(англ. publisher's original) – проаналізований та опрацьований *редактором оригінал авторський*, доповнений зовнішнім оформленням та розмічений для поліграфічного виконання. О. в. – повний проект видання, основа для виготовлення *оригіналу-макету видання*. Див. також: *Оригінал авторський*.

ОРИГІНАЛ-МАКЕТ ВИДАННЯ

(англ. book layout) – підписаний до тиражування, роздрукований як зразок і підготований для перенесення тексту в друковану форму *оригінал видавничий*, сторінки якого збігаються зі сторінками майбутньої книги. О.-м. в. складають за допомогою комп'ютерної видавничої системи. Переданий у друкарню О.-м. в. унеможливує здійснення авторських і видавничих правок під час виготовлення друкарської форми.

ОФОРМЛЕННЯ ВИДАННЯ

(англ. book design) – подання змісту енциклопедії як єдиної цілісної композиції видання за допомогою художніх та поліграфічних засобів. Зовнішнє О. в. – виконання зовнішніх (палітурки, суперобкладинки, форзаца, футляра), внутрішнє – оформлення внутрішніх (титула, початкової, проміжної та кінцевої сторінок, ілюстрацій) елементів видання. За характером використаних засобів виділяють художнє (охоплює зовнішнє оформлення, ілюстрації, систему книжкових прикрас) і технічне (типові набірні засоби) оформлення.

ПЕРЕДМОВА

(англ. foreword) – розміщена перед основним текстом допоміжна, службова частина *апарату видання*, де описово пояснено читацьке й цільове призначення, особливості *видання* (структуру, склад і характер матеріалу, концепцію, часові межі, *критерії відбору*, відомості про *авторський колектив* тощо). У П. висвітлено значення теми *енциклопедії*, особливості змісту й форми книги, джерела написання тощо. П. готує читача до сприйняття видання, формує уявлення про нього. П. в енциклопедіях можуть подавати різними мовами.

ПІДПИС

(англ. image title) – текст під *ілюстрацією*, який пов'язує її з основним текстом *статті*, визначає тематичний зміст.

ПОЗНАЧЕННЯ УМОВНІ

(англ. symbols) – розроблені *скорочення* для записів *описів бібліографічних*, позначки для заміни словесного напису під *ілюстрації*. Для спрощення сприйняття картинки розшифрування П. у. подають у підпису *підписі* (експлікації) чи в основному тексті.

ПОСИЛАННЯ (відсилання)

(англ. reference) – 1) словесна або цифрова вказівка на джерело, що роз'яснює, уточнює або доповнює відомості, подані в основному тексті *видання*. Назву документа, на який дають П., друкують *курсивом* або позначають його за допомогою цифри чи символа (*), цей документ часто вміщують у *примітці*.

2) Елемент покажчика видання (змісту, списку літератури та ін.), який позначає місце у тексті видання (сторінку, розділ, таблицю та ін.), де наведено відомості, пояснені докладно.

3) Запис, який переадресовує читача до іншого видання, фрагмента тексту, ілюстрації, таблиці, формули, додатку, параграфа тощо.

ПОСИЛАННЯ ПЕРЕХРЭСНЕ

(англ. cross reference) – вказівка на взаємозв'язок частин (фрагментів) тексту, які пояснюють і доповнюють одна одну (в прямій та зворотній послідовності). Застосовують П. п. на *заголовки*, *виноски*, *закладки*, *назви*, *пронумеровані абзаци* тощо, але лише в межах однієї статті.

ПОСИЛАНЬ СИСТЕМА (**відсилянська система**)

(англ. system of references) – організована певним чином сукупність різноманітних *посилань*, покликаних забезпечити раціональне та продуктивне опрацювання читачем тексту з метою виокремлення і засвоєння необхідної інформації.

ПОШУКОВА СИСТЕМА

(англ. search engine) – програмно-апаратний комплекс, створений для віднайдення інформації у *веб-енциклопедіях*, а також *електронних базах даних*, створених зокрема й для підготовки енциклопедій.

ПРАВКА РЕДАКТОРСЬКА

(англ. editor's alteration) – зміна тексту на різних етапах підготовки до *видання* з метою вдосконалення його *змісту*, літературної, редакційно-технічної та графічної форм. Внесенню П. р. передують редакторський аналіз: вивчення *оригіналу авторського*, оцінювання його придатності до друку, за необхідності – допомога *автору* в процесі вдосконалення *змісту* статті. Основними завданнями П. р. є усунення помилок, пропусків, огріхів, виявлених під час редакторського аналізу і не виправлених у ході авторського доопрацювання; досягнення виразності та ясності формулювань; перевірка фактичного матеріалу; покращення структури, мови і стилю. Основні принципи виправлення тексту: доречність, послідовність (узгодженість), зрозумілість, компактність.

За ступенем і характером змін розрізняють: вичитку – виправлення остаточного (погодженого з автором) варіанту тексту або технічних похибок при підготовці перевидань без змін тексту; скорочення – виправлення з метою зменшити текст до потрібного обсягу; оброблення – ідейно-сміслові, фактичні, композиційні, логічні, стилістичні виправлення без докорінного перетворення тексту; перероблення – глибокі зміни авторського матеріалу, який слугує лише основою для остаточного тексту видання. Наступний після П. р. етап роботи над текстом – коректура.

РЕДАГУВАННЯ

(англ. text editing) – опрацювання *редактором оригіналу авторського* з метою покращення його *змісту* та форми. Р. здійснюють відповідно до прийнятих норм і вимог редагування енциклопедичних статей. Головний об'єкт Р. – *оригінал авторський* (може містити текстову, ілюстраційну, а також аудіо- та відеочастини), другорядні – *оригінал видавничий*, конструкція та проект видання (перевірка дотримання поліграфічних норм, технічних регламентів тощо). Основні етапи Р. енциклопедичних статей: первинне ознайомлення з авторським оригіналом (на цьому етапі здебільшого не вносять правки, але роблять помітки на полях або фіксують побіжні зауваження на окремому аркуші паперу); перевірка фактичного матеріалу (оцінка щодо коректності та достовірності поданих відомостей, змістовного наповнення

статті); власне Р. матеріалу (виправляють орфографічні, пунктуаційні та стилістичні помилки).

РЕДАГУВАННЯ ЗАГАЛЬНЕ

(англ. general text editing) – різновид *редагування*, мета якого полягає в редакторській допомозі *автору* або *авторському колективу* досягнути єдності змісту та форми й уникнути неточностей і розбіжностей. Основними етапами Р. з. є виправлення логічних (порушення порядку викладу, неправильне обґрунтування мотивації дії, наявність неузгодженості думок, понять тощо) і фактологічних (історичних, географічних, друкарських, цифрових та ін.) помилок. Узгодження матеріалу редагованої статті з іншими статтями, представленими в цьому виданні. Зазвичай Р. з. здійснює *редактор головний*.

РЕДАГУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНІ ЗАСОБИ

(англ. text editing tools) – комп'ютерні програми, які дають можливість друкувати, зберігати, редагувати або читати будь-які текстові документи. Їх поділяють на дві основні групи: текстові редактори (програмне забезпечення, за допомогою якого створюють текстові файли без елементів форматування) і текстові процесори (програмне забезпечення, за допомогою якого форматують текст, вставляють у документи графіку та інші не текстові об'єкти тощо). Основні операції редагування за допомогою текстових редакторів: введення алфавітно-

цифрової інформації, переміщення по надрукованому тексту, вилучення і вставка символів і рядків. Серед функцій текстових процесорів – форматування символів (використання різноманітних шрифтів та накреслень) і *абзаців* (вирівнювання ширини сторінки й автоматичне перенесення слів), оформлення сторінок (автоматична нумерація, введення колонтитулів і зносок), оформлення документа (автоматична побудова *заголовків* і показників), перевірка правопису. Сучасні Р. к. з. дозволяють додавати до тексту графічні об'єкти (*ілюстрації*, діаграми, *фотографії*).

РЕДАГУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНЕ

(англ. copy editing) – перевірка, оцінювання та вдосконалення разом із *автором* літературної форми твору. При написанні *енциклопедій* Р. л. застосовують у випадку розподілу праці, коли *редактор науковий* аналізує та оцінює зміст і наповнення тексту, а *редактор літературний* – його правописання та мовну стилістику. Часто Р. л. ототожнюють лише із вдосконаленням мовного оформлення, хоча цей процес є лише складовою частиною редакторської праці. Основні етапи Р. л.: аналіз тематичної організації енциклопедичної статті (визначення головної і побічних тем, робота над тематичними відхиленнями); аналіз композиційної структури, оцінка її логічності; робота з фактологічним матеріалом, перевірка його точності та достовірності; виявлення й виправлення порушень логіч-

них зв'язків у тексті; мовна правка; редакційно-технічне опрацювання (робота з текстом *оригінал-макету*). У процесі Р. л. енциклопедичного контенту редактор літературний повинен намагатися зберегти якнайбільше лексико-морфологічних, синтаксичних особливостей авторського написання, не втрачаючи при цьому риси *енциклопедичного жанру*.

РЕДАГУВАННЯ НАУКОВЕ

(англ. scientific editing) – аналіз і оцінювання *оригіналу авторського* з наукового погляду. До Р. н. *енциклопедій* залучають провідних фахівців (див.: *Редактор науковий*) у тій галузі науки, якій присвячено видання, або з якими вони пов'язані. Якщо у процесі підготовки *енциклопедії галузевої* Р. н. здійснює зазвичай один вузькопрофільний фахівець (або кілька), то до видання *енциклопедії загальної* чи *енциклопедії національної* залучають десятки фахівців у різних галузях науки, економіки, культури, літератури й мистецтв, спорту тощо.

РЕДАГУВАННЯ ПЕРВІННЕ

(англ. first editing) – первісне ознайомлення *редактора* з *оригіналом авторським*. У процесі Р. п. енциклопедичної статті основну увагу звертають на її змістове *наповнення* та відповідність зазначеній тематиці. При цьому за необхідності редактор складає план подальшої спільної роботи разом з *автором* задля вдосконалення статті згідно з редакційними вимогами.

РЕДАГУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНЕ

(англ. expert editing) – аналіз та оцінювання *оригіналу авторського* фахівцем (спеціалістом) в тій чи іншій галузі знань. Р. с. застосовують у випадку, коли для редагування тексту недостатньо загальних знань *редактора*, або воно потребує залучення різнопланових фахівців. Приклад Р. с. – підготовка до друку енциклопедичних *статей* про країни світу, в якій беруть участь фахівці з історії, географії, економіки, політики тощо, при цьому кожен редактор акцентує увагу на тому, у чому є компетентний. Різновиди Р. с.: *редагування літературне, редагування наукове, редагування технічне, редагування художнє*.

РЕДАГУВАННЯ ТЕХНІЧНЕ

(англ. layout editing) – перевірка матеріального втілення художнього та графічного задуму *видання*, а також дотримання технічних правил складання *оригінал-макету видання* і *верстки*. Основні етапи Р. т. енциклопедичних *статей*: унормування технічних параметрів складання макету й верстки, контроль шрифтової палітри, контроль за відступами, величиною шрифтів, форматуванням тексту тощо. Р. т. здійснює *редактор технічний*.

РЕДАГУВАННЯ ХУДОЖНЄ

(англ. creative designing) – створення художнього оформлення *видання*, аналіз та оцінювання ескізів, макетів й оригіналів цього оформлення,

а також пробних відбитків *ілюстрацій* та елементів оформлення. Основні етапи Р. х. *енциклопедій*: створення проектів художнього та технічного оформлення видання; перегляд авторських оригіналів ілюстрацій і їх оцінювання з погляду можливості технологічного переформатування для поліграфічного відтворення; перевірка використаних шрифтів, символів, ілюстрацій, композиції кожної сторінки; підготовка до друку обкладинки. Р. х. здійснює *редактор художній*.

РЕДА́КТОР

(англ. editor) – фахівець, який опрацює, виправляє та готує до опублікування *оригінал авторський*. Основні функціональні обов'язки Р. енциклопедичних видань: ґрунтовне ознайомлення з авторським оригіналом і підготовка аргументованого редакторського висновку; формулювання письмових вимог до *автора* та співпраця з ним; редагування затвердженого *редактором головним* авторського оригіналу; узгодження остаточного тексту статті з автором; перевірка та вчитка верстки (з ілюстративним матеріалом). Див. також: *Редактор головний, Редактор літературний, Редактор науковий, Редактор технічний, Редактор художній*.

РЕДА́КТОР ГОЛОВНИЙ

(англ. chief editor) – 1) фахівець, який очолює роботу *редакції* або *колегії редакційної* енциклопедичного видання.

2) Посадова особа, яка керує редакційною роботою у видавництві, що займається *енциклопедичною справою*.

РЕДА́КТОР ЛІТЕРАТУ́РНИЙ

(англ. copy editor) – *редактор*, який здійснює *редагування літературне* енциклопедичних статей. Іноді Р. л. залучають і до остаточної вичитки тексту *енциклопедії*.

РЕДА́КТОР НАУКОВИЙ

(англ. scientific editor) – *редактор*, який здійснює *редагування наукове* енциклопедичних статей.

РЕДА́ТОР ТЕХНІ́ЧНИЙ

(англ. layout editor) – *редактор*, який здійснює *редагування технічне* енциклопедичних статей та *енциклопедії* загалом.

РЕДА́КТОР ХУДО́ЖНІЙ

(англ. creative designer) – *редактор*, який здійснює *редагування художнє* енциклопедичних статей та *енциклопедії* загалом. Р. х. може також виконувати функції дизайнера видання, ілюстратора, оформлювача тощо.

РЕДАКЦІ́ЙНО-ВИДАВНИ́ЧИЙ ПРОЦЕ́С

(англ. addition and publishing activity) – сукупність послідовних дій працівників видавництва, спрямованих на підготовку й випуск будь-якого енциклопедичного видання. Основні етапи Р.-в. п. у створенні *енцикло-*

педій: підготовчий (складання і затвердження *словника алфавітного редактором* головним або головною колегією *редакційною* із залученням *редакторів наукових*, пошук *авторів* для написання *статей*, збір *оригіналів авторських та ілюстрацій*), редакційний (редакторське опрацювання отриманих оригіналів, погодження вичитки з авторами), виробничий (перетворення *оригінал-макету видання* у друковану продукцію), маркетинговий (реклама та інші заходи, пов'язані з продажем видання).

РЕДАКЦІЯ

(англ. editorial staff; redaction) – 1) колектив, який готує будь-яке *видання* до друку.

2) Структурна одиниця видавництва, виокремлена для роботи в певній галузі чи з певними видами публікацій (див.: *Редакція літературно-контрольна*, *Редакція науково-галузева*).

3) Опрацювання *редактором оригіналу авторського* (те саме, що й *редагування*).

4) Варіант того самого літературного чи музичного твору або його окремої частини.

5) Приміщення, у якому працюють редактори.

РЕДАКЦІЯ ЛІТЕРАТУРНО-КОНТРОЛЬНА

(англ. copy editorial staff) – структурна одиниця видавництва, яку ство-

рюють у процесі підготовки до *видання енциклопедій універсальних* із метою уніфікації форми подання текстів, опрацьованих у галузевих редакціях (див.: *Редакція науково-галузева*), контролю за дотриманням норм сучасної української літературної мови та вимог енциклопедичного стилю.

РЕДАКЦІЯ НАУКОВО-ГАЛУЗЄВА

(англ. scientific editorial staff) – структурна одиниця видавництва. Р. н.-г. створюють у процесі підготовки до *видання енциклопедій універсальних* з метою оптимізувати роботу над *статтями*, що належать до тієї самої або споріднених галузей людської діяльності (науки, освіти, культури, спорту тощо). Основні етапи діяльності Р. н.-г.: пошук *авторів* з урахуванням рекомендацій *редакторів наукових*; замовлення тематичних *словників*, їх *рецензування* та *редагування* (вилучення *реєстрових слів* подібної тематики, які дублюють одне одного або висвітлюють однакову проблему з різних позицій); *редагування*, *рецензування*, загальне обговорення та внутрішньотематичне узгодження отриманих від авторів окремих статей або їхніх циклів; кореляція текстів з *ілюстраціями* та *картами*. Після опрацювання у Р. н.-г. матеріал передають до випускової редакції.

РЕЄСТРОВЕ СЛОВО

(англ. catchword) – те саме, що *заголовок* (див. також: *Гасло*).

РЕЦЕНЗЕНТ

(англ. reviewer) – особа, яка здійснює *рецензування* енциклопедичного видання (зовнішнє рецензування) чи окремої *статті* до неї на етапі її затвердження (внутрішнє рецензування). У процесі підготовки *енциклопедії* Р. статей може виступати видавничий редактор, *редактор науковий* і *редактор головний*, а також, за необхідності, позаштатний висококваліфікований фахівець у певній галузі знань.

РЕЦЕНЗІЯ

(англ. review) – 1) публікація, що містить розгорнутий критичний аналіз надрукованого *видання* (оприлюднюють у фахових виданнях). Є жанром наукової статті.

2) Документ, у якому зазначено оцінку енциклопедичного *видання*, підготовленого до друку, та рекомендаційний висновок. Метою Р. є встановлення ступеня готовності видання як завершеної праці. Вирізняють також внутрішню Р., яка стосується окремої енциклопедичної *статті*.

РЕЦЕНЗУВАННЯ

(англ. peer-review) – аналіз та оцінювання *рецензентом* оригінального енциклопедичного *видання* або його частини (окремої статті чи їх низки). Застосування Р. в *енциклопедичній справі* допомагає підібрати відповідний матеріал для опублікування та сприяє загальному підвищенню якості видання. У процесі Р.

енциклопедичних *статей* оцінюють насамперед повноту висвітлення теми з дотриманням загальних вимог енциклопедичного стилю та редакційних стандартів; авторську неупередженість в оцінках і висновках; використання системи логічних обґрунтувань, доказів, *посилань*; застосування наукового *апарату видання*.

РИСУНОК

(англ. figure) – графічне зображення будь-якого об'єкта на сторінках *енциклопедії*. *Посилання* на Р. у тексті та в *підписі* під *ілюстрацією* скорочено позначають словом «Рис.», інколи його курсуючи.

РОЗРЯДКА

(англ. letter spacing) – маркування слова чи групи слів у тексті шляхом збільшення проміжків між буквами та словами. В *енциклопедіях* Р. використовують із метою виокремлення підстатті у складі загальної *статті* або окремих елементів складного поняття чи терміна.

РУБРИКАЦІЯ СТАТТІ

(англ. article rubrication) – поділ тексту на пов'язані сурядним чи підрядним зв'язком складові частини (рубрики). Р. с. в *енциклопедіях* здійснюють за допомогою *заголовків*, *розрядки*, нумерації, шрифтів тощо. При цьому поділ тексту має бути послідовним і сумірним, рубрики мають бути співвіднесені як частини одного цілого. Рубрики, у свою чергу, поділяють на абзаци.

СКОРОЧЕННЯ

(англ. abbreviation) – подання слів і словосполучень у скороченому вигляді. Застосовують задля оптимізації обсягу *видання* (кількості сторінок). Види С.: графічні, ініціальні абрєвіатури, складноскорочені слова, змішані. Ці види, у свою чергу, поділяють на загальноприйняті, спеціальні (характерні для окремих видань або застосовувані у спеціальних текстах, напр., у бібліографічному описі, і зрозумілі без розшифрування) та індивідуальні (запроваджені лише в тексті певного видання і потребують розшифрування, яке подають у списку С.). Вимоги до С.: прийнятність у тексті (що ширшому колу читачів його адресовано, то обмеженіша кількість С.), зрозумілість для читача без розшифрування або з розшифруванням у списку С. (за умови, що таке розшифрування легко запам'ятовується), відсутність омонімії, послідовність і узгодженість у межах усього видання, а не лише однієї статті. С. слів застосовують у *бібліографії* (крім прізвища автора та основного *заголовка*).

СЛÓВНИК

(англ. thesaurus) – повний реєстр *гасел*, на основі яких формується корпус *енциклопедії*. Гасла подають здебільшого з короткою *анотацією* та із зазначенням обсягу майбутніх *статей*. З погляду добору реєстру гасел С. утворює зміст енциклопедичного *видання*, його ідейно-наукову спрямованість. С. забезпечує також створення системи подання

статей у масштабі всієї енциклопедії, виокремлення циклів статей, випрацювання *посилань системи*. З підготовкою С. пов'язане планування структури статті, структури сторінки, розташування бібліографічного, ілюстративного й картографічного матеріалу. Під час створення енциклопедичного видання його С. може поповнюватися новими одиницями.

СЛÓВНИК АЛФАВІТНИЙ

(англ. thesaurus in alphabetical order) – *словник*, укладений за алфавітним принципом. У процесі підготовки енциклопедичних *видань* спочатку укладають С. а. окремих великих розділів науки (на основі словників тематичних), а потім загальний С. а. видання.

СЛÓВНИК ТЕМАТИЧНИЙ

(англ. thematic thesaurus) – *словник*, укладений за тематичним принципом. Підготовка енциклопедичного *видання* зазвичай розпочинається з укладання С. т. для кожної галузі знань, які відображають підпорядкування термінології (від загальних до спеціальних термінів). На основі них формують *словники алфавітні*.

СПІВА́ВТОРСТВО

(англ. coauthoring) – співпраця двох чи більше осіб у написанні спільної *статті* чи всієї *енциклопедії*, відносини між якими визначено певною угодою, напр., видавничим договором; С. визначає належність двом чи кільком особам авторського права на статтю чи енциклопедичне видання.

Не є С. надання будь-якої технічної допомоги, а також участі у створенні ідеї чи *концепції* твору.

СТАТТЯ

(англ. article) – основна структурна одиниця *енциклопедії*, що тлумачить *реєстрове слово* (див. також: *Гасло*). С. подає найвагоміші відомості про реалію (явище, процес, об'єкт, особу тощо), презентованою реєстровим словом. Характеризується об'єктивністю (науковістю), точністю, авторською неупередженістю, всебічним викладом, простотою подання матеріалу. Структура і обсяг С. визначається редакторською *енциклопедії концепцією* та особливостями власне реалії. Сукупність С. утворює корпус будь-якої *енциклопедії*. Становить окремий жанр наукової чи науково-популярної довідкової літератури. Тематично *енциклопедичні С.* поділяють на блоки: 1) природні утворення, відомості з геології та фізичної географії, рослинний і тваринний світ, демографія, питання екології; 2) геополітичні регіони, держави, землі, адміністративно-територіальні одиниці; 3) нації, етноси, етнічні групи, національні меншини, їхні культури і мови; 4) національні та міжнародні установи – політико-адміністративні, економічні, правові, громадські, освітні, наукові, мистецькі тощо; 5) галузі діяльності – економіка, політика, наука, медицина, виховання, мистецтво та ін.; 6) історичні утворення (цивілізації, держави), історичні періоди (епохи), історичні події; 7) сфери свідомості: міфи, релігії, ідеології; 8) пізнаваль-

на діяльність: науки природничі й гуманітарні, їхні найважливіші розділи, філософія та її основні розділи; 9) найважливіші поняття – повсякденні, наукові, філософські; 10) видатні особистості.

СТАТТЯ АВТОРСЬКА

(англ. author's article) – *стаття*, написана автором, який є фахівцем у тій галузі знань, до якої належить *реєстрове слово енциклопедії* (див. також: *Гасло*). С. а. готується на основі авторитетних достовірних джерел, завдяки яким виклад інформації набуває об'єктивності, точності, всебічності та неупередженості. С. а. подають зазвичай із зазначенням автора.

СТАТТЯ БІОГРАФІЧНА

(англ. biographical article) – *стаття*, що містить визначальні відомості про особу (науковця, культурного діяча, митця, спортсмена, політика тощо). Складається з біографічної довідки й представлення фактичних досягнень особи, часто містить коротку характеристику творчого чи наукового доробку.

СТАТТЯ ВІДСІЛЬНА

(англ. related article) – *стаття*, що скеровує читача до іншого *реєстрового слова* *енциклопедії*. Разом із покликанням на іншу статтю може містити елементарне тлумачення.

СТАТТЯ КОМПЛЕКСНА

(англ. overview article) – *стаття* в *енциклопедії*, підготовлена кілько-

ма фахівцями, кожен із яких висвітлює зміст *реєстрового слова* з того аспекту, на якому професійно знається. Зазвичай С. к. представляє складне (багатоаспектне) явище, яке в різних галузях знань має власне значення. Напр., реєстрове слово «людина» містить біологічний, психологічний, філософський, соціальний та ін. аспекти, а отже, стаття про людину вимагає кількох авторів. У написанні статті про державу можуть бути окреслені питання географії, історії, правознавства, соціології, демографії, етнографії, культурології, мовознавства тощо. С. к. може бути і *стаття біографічна*, коли видатна особа досягла успіхів у різних сферах життя, не пов'язаних між собою. С. к. подають із зазначенням авторів кожного розділу чи галузі, іноді в дужках вказуючи, якого саме.

СТАТТЯ ОГЛЯДОВА

(англ. review article) – *стаття*, що подає огляд основних проблем, загальних рис, тенденцій, властивих тому поняттю, якому присвячене *реєстрове слово* енциклопедичного видання. С. о. є одним із піджанрів енциклопедичної статті.

СТАТТЯ РЕДАКЦІЙНА

(англ. editorial article) – *стаття*, написана редакторами видання, а не фахівцями з тієї галузі знань, до якої належить *реєстрове слово* енциклопедичного видання. С. р. подають без авторства або з ремаркою, що вказує на таку особливість статті.

СТРУКТУРА СТАТТІ

(англ. article design) – організація текстового й графічного матеріалу *статті*, завдяки чому *наповнення статті* набуває ознак логічної послідовності й цілісності. У С. с. традиційно виділяють такі одиниці (складові частини): *заголовок* (назва статті), *дефініція* (тлумачення *реєстрового слова*), *текст* (фактичний матеріал), *бібліографія*, *ілюстрація*, *автор*. Проте С. с. може мати іншу організацію залежно від мети, концепції енциклопедичного видання, редакційної політики тощо.

СТРУКТУРА СТОРІНКИ

(англ. page design) – організація сторінкового матеріалу, *полоси* й *полів*. Полоса складається з *тексту*, *ілюстрацій*, *колонцифри*, *колонцифру*, *сигнатури* й ін. елементів. Розміри *полоси* залежать від формату *видання* і визначаються одиницями типографічної системи вимірювань. Здебільшого С. с. має вигляд прямокутника, оточеного полями різних розмірів. Полосу, з якої починається книга чи її розділ, називають *початковою* (може бути зі спуском – незадрукованим проміжком у верхній частині; спуск іноді заповнюють заголовком або орнаментально-декоративними елементами); *полосу*, яка завершує видання чи його частину, – *кінцевою*; *полосу*, яка містить тільки ілюстративний матеріал, – *ілюстраційною*. Поля книги – *незадруковані ділянки сторінки навколо полос*. Розрізняють *корінцеве* (внутрішнє), *верхнє*, *зовнішнє* і *нижнє* поля. Роз-

міри поля залежать від типу видання, площі сторінки і полоси.

СХЕМА СТАТТІ

(англ. article format) – послідовність викладу матеріалу, що забезпечує логічний взаємозв'язок та вмотивовану співмірність усіх частин *статті*. Відображає змістове *наповнення* статті. Існують спільні для всіх енциклопедичних *видань* С. с., напр., про науковий напрям, наукове поняття, персоналію. Крім цього, кожна *редакція* залежно від тематики видання *напрацьовує* власні С. с., напр., про річку, рослину, архітектурний об'єкт тощо.

ТАБЛИЦЯ

(англ. table) – особлива форма передавання *змісту*, що відрізняється від суцільного тексту організацією слів і чисел у колонки (графи) й горизонтальні рядки. Між *заголовками* колонки, рядка та їхнім спільним елементом встановлюють безсловесний, графічний змістовий зв'язок, зрозумілий читачам без переведення у словесну форму. Осн. елементами Т. є нумераційний і тематичний заголовки, головка (заголовок і підзаголовок колонки), прографка, боковик (заголовок рядків), хвіст, колонки і рядки. Осн. вимоги до Т.: логічність і економність побудови, зручність читання. За призначенням їх класифікують на аналітичні (зокрема статистичні; застосовують для висвітлення статистичного матеріалу), проформи (оформляють тільки головку; є зразком для звітних даних), пустографки (графи за-

лишаються пустими і доповнюються необхідними даними). За розміром і характером верстання – на ключкові (займають лише частину полоси), поперечні, поздовжні, двійчасті, дво- і багатополосні. За характером оформлення лінійками – закриті (глухі), півзакриті, відкриті. Розгорнена Т. – Т., розміщена на обох сторінках розвороту.

ТЕРМІН

(англ. term) – слово або словосполучення, що позначає чітко окреслене поняття певної галузі науки, техніки, суспільного життя тощо. Основними ознаками Т. є системність, наявність *дефініції*, тенденція до однозначності у межах термінології певної галузі, стилістична нейтральність, точність семантики, інформативність.

ТОМ

(англ. volume) – 1) самостійно оформлена друкована структурна одиниця енциклопедичного *видання*. Має свої титул, назву та пагінацію.

2) Збірка декількох окремих випусків багатотомного або продовжуваного видання. Об'єднують випуски в один Т. з метою забезпечити єдність змісту й тематики. Кожен випуск одного Т. має свою внутрішню нумерацію, яку супроводжує наскрізна нумерація всіх випусків.

ТОМ ДОДАТКОВИЙ

(англ. additional volume) – 1) ненумерований том багатотомного *видання*, що містить довідковий *апарат*

видання. Його випускають поза оголошеною кількістю томів.

2) Пронумерований том, виданий як доповнення до попередньо визначеної кількості томів (напр., 11-й додатковий том до словникової частини «Енциклопедії українознавства»). Декілька Т. д. до одного видання можуть мати свою нумерацію.

ТРАНСКРІПЦІЯ

(англ. transcription) – спеціальна система письма, яку використовують для точного відтворення слів і текстів іншої мови. Розрізняють три типи Т. Фонетична Т. – спосіб передавання на письмі усної мови з усіма її звуковими особливостями (кожна літера позначає на письмі той самий звук, а кожен звук передається завжди тією самою літерою). Фонематична Т. передає лише фонемний склад слів і текстів. Практична Т. – запис за допомогою засобів національного алфавіту іношомовних власних назв, *термінів* та ін. неперекладних слів. Практичну Т. використовують у спеціальній літературі, географічних *картах* тощо.

ФОТОГРАФІЯ

(англ. photo) – зображення будь-чого, отримане внаслідок фотографування. В *енциклопедичній справі* Ф. використовують як *ілюстрації* до *статей*, іноді – як видавничий оригінал. Ф. в *енциклопедіях* бувають різних типів: монохромні (чорно-білі) і кольорові, репортажні (фіксують явища, особи, предмети без втручання фотографа) і постановочні (зрежисовані фотографом) тощо.

ЦИТУВАННЯ

(англ. citation) – дослівне використання фрагментів (уривків) будь-якого тексту – цитат. Застосовують на підтвердження думки шляхом *посилання* на цитоване джерело. Осн. вимогами до цитат є доцільність їх використання і точність відтворення. Цитату беруть у лапки (рідше виділяють видозміною шрифту) та забезпечують посилання на джерело інформації. Іноді при Ц. пропускають слова (пропуск позначають трьома крапками), якщо це не спотворює зміст оригіналу. В енциклопедичних виданнях має мінімальне застосування.